Impact Factor - 6.261

ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION

RESEARCH JOURNEY

INTERNATIONAL E-RESEARCH JOURNAL

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

January - 2019

SPECIAL ISSUE- 85 (B)

NATIONAL INTEGRITY & SARDAR VALLABHBHAI PATEL

Guest Editor :
Dr. B. S. Yadav
Principal,
K.J. Somaiya College of Arts,
Commerce & Science, Kopargaon
Dist. Ahmednagar [M.S.] INDIA

Executive Editor of the issue :
Dr. K. L. Giramkar
Dept. of History
K.J. Somaiya College of Arts,
Commerce & Science, Kopargaon
Dist. Ahmednagar [M.S.] INDIA

Chief Editor :
Dr. Dhanraj T. Dhangar
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

This Journal is Indexed in :
- UGC Approved Journal
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)
- Indian Citation Index (ICI)
- Dictionary of Research Journal Index (DRJI)

RESEARCH JOURNEY

SWATIDHAN PUBLICATIONS

Scanned with CamScanner

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) – 6.261, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)–0.676 (2013)
Special Issue 85 (B) : Sardar Vallabhbhai Patel & National Integrity
UGC Approved Journal
ISSN : 2348-7143
January-2019

INDEX

No.	Title of the Paper	Author's Name	Page No.
1	सरदार वल्लभभाई पटेल यांचे भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीतील योगदान	डॉ. आर.व्ही.डेरे	05
2	हैद्राबाद संस्थानाचे विलीनीकरण व सरदार वल्लभभाई पटेल यांची भूमिका	डॉ. के.एस. बन	08
3	सरदार वल्लभभाई पटेल-एक लोहपुरुष	प्रा. डी. झेड. सावळे	11
4	सरदार वल्लभभाई पटेल यांच्या नागपूर व बोरसद सत्याग्रहांचा अभ्यास	प्रा.विलास पवार	14
5	सरदार वल्लभभाई पटेल : नोकरशाही व प्रशासक विषयक विचार	डॉ. सुरेखा भिंगारदिवे	17
6	संस्थानाचे विलीनीकरण व सरदार वल्लभभाई पटेल यांची भूमिका	प्रा. अर्चना बच्छाव	19
7	वाणभारतील सारा वाढविरोधी चळवळींना प्रेरक दीपस्तंभ सरदार वल्लभभाई पटेल	प्रा. संदीप भामरे	23
8	सरदार वल्लभभाई पटेल आणि 1928 चा बार्डोली सत्याग्रह	प्रा. गणेश चिंधाटे	26
9	लोहपुरुष सरदार वल्लभभाई पटेल	प्रा. मधुकर साठे	32
10	हैद्राबाद संस्थान विलीनीकरणात सरदार पटेलांची भूमिका	प्रा. जे.एल. जायेभर	38
11	संस्थानांचे विलीनीकरण आणि सरदार वल्लभभाई पटेल यांची भूमिका	प्रा. राजेंद्र काळे	41
12	हैद्राबाद संस्थान विलीनीकरणात सरदार वल्लभभाई पटेल यांची भूमिका	प्रा. विकास टकले	45
13	वल्लभभाई पटेल एक आदर्श स्वातंत्र्य-सेनानी	डॉ.सय्यद मुजीबमुसा	48
14	कुशल प्रशासक सरदार पटेल	प्रा. जितेन्द्र धरम	51
15	सरदार वल्लभभाई पटेल आणि महात्मा गांधी	प्रा.एच.एल.पंढूरे	53
16	सरदार वल्लभभाई पटेल आणि अखंड भारत	डॉ. बाळासाहेब कर्पे	56
17	सरदार वल्लभभाई पटेल व भारतीय संस्थाने	प्रा. अशोक बीडगर	60
18	सरदार वल्लभभाई पटेल आणि खेडा सत्याग्रह	प्रा. अमोल बोचे	65
19	संस्थानांचे विलीनीकरणात सरदार वल्लभभाई पटेल यांची भूमिका	डॉ. संतोष पहारे	67
20	सरदार वल्लभभाई पटेल एक लोहपुरुष	डॉ. बी. डी. मल्हाणे	72
21	सरदार वल्लभभाई पटेल व स्वतंत्र भारतातील नोकरशाही सहसंबंध	प्रा. एस.व्ही. निळे	75
22	सरदार वल्लभभाई पटेल आणि पंडित नेहरू यांचे संस्थाने विलीनीकरणातील योगदान	डॉ. मनिषा बगदाळे (कुरुमकर)	78
23	संस्थानाने विलीनीकरण व सरदार वल्लभभाई पटेल यांचे कार्य	डॉ. रघुराज कुरुमकर	81
24	सरदार वल्लभभाई पटेल आणि भारतीय स्वातंत्र्य चळवळ	डॉ. लक्ष्मीकांत जिरेवाड	85
25	संस्थानांचे विलीनीकरण आणि सरदार वल्लभभाई पटेल यांची भूमिका	प्रा.लहु काकडे	88
26	सरदार वल्लभभाई पटेल यांची राजकीय विचारप्रणाली	प्रा. अनिल मते	92
27	सरदार वल्लभभाई पटेल आणि संस्थानांचे विलीनीकरण	प्रा.ज्ञानेश्वर पादर	94
28	सरदार वल्लभभाई पटेल यांच्या जीवन कार्याचा अभ्यास	प्रा.गोरख कपनवर	97
29	राष्ट्रीय एकीकरणाचे जनक सरदार वल्लभभाई पटेल	प्रा. संदीप शिरसाठ	100
30	देशी राज्याच्या एकीकरणात सरदार वल्लभभाई पटेल यांचे योगदान	डॉ. रघुनाथ शेळके	104
31	जागृती आणि सरदार वल्लभभाई पटेल	प्रा. सचिन मोरे	109
32	सरदार पटेल यांचे अहमदनगर किल्ल्यातील वास्तव्य	डॉ.एस.आर.पवारे, प्रा.डी.पी.बाबूल	113
33	संस्थानाचे विलीनीकरणात सरदार वल्लभभाई पटेल यांची भूमिका	प्रा.एन.पी.सदाफळ	116

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.261, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)-0.676 (2013)
Special Issue 85 (B) : Sardar Vallabhbhai Patel & National Integrity
UGC Approved Journal
ISSN : 2348-7143
January-2019

सरदार वल्लभभाई पटेल आणि भारतीय स्वातंत्र्य चळवळ

डॉ. लक्ष्मीकांत मारोती जिरेवाड
इतिहास विभाग प्रमुख,
र.भ. अट्टल महाविद्यालय, गेवराई जि. बीड.

प्रस्तावना :

एका रम्य सकाळी सुर्योदय होतो त्या प्रमाणे भारताला इंग्रजांच्या जोखडातून मुक्त करण्यासाठी ज्या महापुरुषांनी गरज होती. ब्रिटीशांनी स्थापन केलेल्या साम्राज्यावरचा सूर्य कधीच मावळणार नाही, असे दिमाखाने सांगणाऱ्या ब्रिटीशांच्या महान साम्राज्याला आपल्या कर्तृत्वाने कमीत करणार आहे. अशा साम्राज्याला, मंद्रप्रमाणे सुर्याप्रमाणे तेजस्वी बालक हादरा देणार आहे. त्या साम्राज्यावरील तेजस्वी सुर्याला अस्तगत करणार आहे. असे ब्रिटीशांच्या स्वप्नाला स्पर्श सुध्दा केले नसेल. अशा गुलामी परिस्थितीला कलाटणी देण्यासाठी सुर्योदयाचा उदय लोहपुरुष सरदार वल्लभभाई पटेलच्या जन्माने झाला.

स्वतःच्या कर्तव्यावर ज्याचे आयुष्य किर्तीवंत ठरले अशा नामवंत, किर्तीवंत महापुरुषात ज्यांची गणना केली अशा कणखर लोहपुरुषाचा जन्म होतो म्हणजे भारताच्या स्वातंत्र्याच्या चळवळीच्या जडणघडणीच्या उत्कर्षाट होणे म्हटले तर वावगे ठरणार नाही. अशा महान कर्तृत्वान महापुरुषाच्या जन्माच्या दरम्यान अनेक किर्तीवंत समाजसुधारक, विचारवंत, क्रांतीकारक, राजकारणी महापुरुष जन्मास आली. भारताच्या उभारणीसाठी समान ध्येयाने प्रेरीत झालेली मानसे न्यायानुसार एकत्र येतात आणि भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतात. अशा महापुरुषात सरदार वल्लभभाई पटेल, लोकमान्य टिळक, सुभाषचंद्र बोस, गोपाळ गणेश आगरकर, महात्मा गांधी, पंडीत जवाहरलाल नेहरू इत्यादी थोर व्यक्ती एकत्र आली. स्वातंत्र्याच्या अशा काळाला सुरूवात झाली. या उत्त काळाला भारतीय स्वातंत्र्याची चळवळ म्हणतात. भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीत लोहपुरुष सरदार वल्लभभाई पटेल यांचे योगदान बहुमोलाचे आहे.

सरदार वल्लभभाई पटेल यांचे बालपण :

सरदार वल्लभभाई पटेल यांचा जन्म गुजरात प्रांतातील खेडा जिल्हयातील नाडीयाद येथे मामाच्यागावी आई लाडबाई व वडील झावरभाई या शेतकरी कुटुंबातील लेवा पटेल समाजात ३१ ऑक्टोबर १८७५ रोजीला झाला. त्याचे मुळ गाव करमसाद होते. ते झवेरभाई व माता लाडबा यांचे चौथे पुत्र होते. सरदार वल्लभभाई पटेल यांना दुसरे चार भाऊ सोमाभाई, नरशिंहभाई, विठ्ठलभाई, काशीभाई व एक दहीबा नावाची बहीण होती. बालपणी वल्लभभाई पटेल वडीलाला शेतीत मदत करत होते. वयाच्या १८ व्या वर्षी झावेरबा यांच्याशी विवाह झाला. करमसाद येथेच सरदार वल्लभभाई पटेल यांचे प्राथमिक शिक्षण इंग्लंडला झाले १८९७ साली वयाच्या २२ व्या वर्षी मॅट्रीकची परीक्षा पास झाले. पुढे वकीली व्यवसायाचे शिक्षण घेतले. बॅरीस्टर म्हणून नावलौकीक मिळविले, गोधा येथे गृहस्थ जिवनाला सुरूवात केली गोधा, बोरसद आनंद येथे वकीली व्यवसाय केला. सरदार वल्लभभाई पटेल हे एक भारतीय राजकीय व सामाजीक नेते होते.

खेडा संघर्ष :-

सरदार वल्लभभाई पटेल एक भारतीय राजकीय आणि सामाजीक नेते होते. भारतीय काँग्रेसचे प्रमुख नेते होते. सरदार वल्लभभाई पटेलनी देशाच्या स्वातंत्र्य लढ्यात हिरीरीने सहभाग घेतला. महात्मा गांधीजींच्या राजकीय चळवळीच्या कार्यावर प्रभावित होऊन भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला. महात्मा गांधीजींचा

Scanned with CamScanner

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.261, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)-0.676 (2013)
Special Issue 85 (B) : Sardar Vallabhbhai Patel & National Integrity
UGC Approved Journal
ISSN : 2348-7
January

आणि सरदार वल्लभभाई पटेलांचा संपर्क खेडा सत्याग्रहामुळे झाला. १९१७ मध्ये गुजरात प्रांतात अतं झाली होती. शेतकऱ्यांची आर्थिक परिस्थिती दयनीय झाली शेतकऱ्यांची शेतसारा भरण्याची परिस्थिती नव्ह तेव्हा मोहनलाल पांड्या, महात्मा गांधीजी व सरदार वल्लभभाई पटेल यांनी शेतकऱ्यांची दयनीय परिस्थि पाहून शेतकऱ्यांकडून सक्तीने वसुल केला जाणाऱ्या शेतसाऱ्याचा विरोध केला आणि जानेवारी १९१८ म करामध्ये सूट द्यावी व काही कर माफ करावी अशी मागणी केली होती. परंतुइंग्रज सरकारने मागणीची दख घेतली नाही. दरम्यान महात्मा गांधी इंदौरच्या हीन्दी साहित्य मेळाव्याचे अध्यक्ष म्हणून इंदुरला गेले असता खे सत्याग्रहाचे सूत्र सरदार वल्लभभाई पटेल यांच्याकडे आले. सरदार वल्लभभाई पटेलने सरकारच्या सारा वसू विरूद्ध शेतकऱ्यांना एकत्र करून आंदोलनाचे खंबीर नेतृत्व केले. सरकारला शेतकऱ्यांचा शेतसारा वसूली द करण्यात भाग जात आहे. सरदार पटेलला मिळालेले राष्ट्रीय चळवळीतील पहीले यश आहे. या सक्तीच कर वसूलीच्या विरोधात सरदार वल्लभभाई पटेल यांनी खेडा सत्याग्रह चळवळ उभाकरून आपल्या राजकी जिवनाला सुरूवात केली. शेतकऱ्यांकडून सक्ती ची कर वसूली केली जात होती. ती करवसूली बंदकरू गुजरातमध्ये एका नविन तेजस्वी सूर्याचा उदय सरदार वल्लभभाई पटेल यांच्या माध्यमातुन झाला. शेतसार वसुलीसाठी भारतीय अधिकाऱ्यांची व इंग्रज सुपरवायझरची नेमणूक केली होती. त्यामूळे तर सेतसार वसूलीतील भ्रष्टाचार व गोंधळ अधिकच वाढला होता. शेतकऱ्यांवर अधिकाऱ्यांनी अशी वाईट वेळ आणली होती की, शेतकऱ्यांना जमीनी लीलावात काढावी लागत होती. शेतकरी वर्ग जमीन हीन बनला होता. त्यांनी प्रथम गुजरात प्रांतातील खेडा, बोरसद आणि बारडोली ग्रामीन भागातील लोकांना एकत्र करून इंग्रजांच्या अन्याचारविरूद्ध सत्याग्रह केला. १९१८ साली खेडा येथे दुष्काळ पडला होता. सरकारने शेतकऱ्यांवर जाचक भरमसाठ कर आकारला होता. शेतकऱ्याच्या परिस्थितीचा विचार केला जात नव्हता, शेतकऱ्यांवर दुष्काळाचे संकट येवो अथवा महापुर होओ करवसुली सक्तीने केली जात होती.

बार्डोली सत्याग्रह :—

गुजरात प्रांतातील बार्डोली येथे २८ साली, इंग्रज शासनाने मोठ्या प्रमाणात शेतीच्या कार्यक्षेत्रावर आधारीत शेतसारा ३०% प्रमाणात वाढवला होता. शेतकरी हवादील झाले, शेतातून शासनाचा सेतसारा भरण्याएवढा उत्पन्न शेतीतून निघत नव्हते. शेतकऱ्यापुढे आत्महत्या शिवाय पर्याय राहीला नव्हता. तेव्हा शेतकऱ्यांच्या मदतीला सरदार वल्लभभाई पटेल धाऊन आले आणि शेतकऱ्यांच्या आंदोलनाचे नेतृत्व सरदार वल्लभभाई पटेल यांनी केले. सरदार वल्लभभाई पटेलच्या नेतृत्वाखाली सुरू झालेल्या शेतकरी आंदोलनाने उग्ररूप धारण केले होते. या आंदोलनाला चिरडून टाकण्याचा शासनाकडून अतोनात प्रयत्न केला गेला, पण सरदार वल्लभाई पटेलच्या नेतृत्वाखाली सुरू झालेल्या आंदोलनाची रास्त मागणी असल्यामुळे शासनाला नमते घ्यावे लागले आणि ३०% सेतसारा वसूलीवरून ६.०२% पर्यंत कर कमी करावा लागला. सरदार वल्लभभाई पटेल या आंदोलनामूळे लोकप्रीय झाले. आणि बार्डोली परीसरातील महीलांनी वल्लभभाई पटेल यांना सरदार पापदवीने सन्मानीत केले. तेव्हा पासून 'सरदार वल्लभभाई पटेल' या नावाने ओळखल्या जाऊ लागले.

भारताच्या एकीकरणात सरदार पटेलांचे योगदान :

सरदार वल्लभभाई पटेलच्या कॉंग्रेसमध्ये बहुमोलाचे स्थान होते. सरदार पटेल भारताचे पहीले पंतप्रधान बनले असते, पण महात्मागांधी पटेलांचे आदर्श होते. महात्मा गांधीजीने पंडीत जवाहरलाल नेहरूंना भारताचे पहीले पंतप्रधान केले. सरदार वल्लभभाई पटेल यांना उपपंतप्रधान व गृहमंत्री खाते सोपवण्यात आले. भारतात स्वातंत्र्याला [illegible]

Scanned with CamScanner

'RESEARCH JOURNEY' *International Multidisciplinary E- Research Journal*
Impact Factor - (SJIF) - 6.261, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)-0.676 (2013)
Special Issue 85 (B) : Sardar Vallabhbhai Patel & National Integrity
UGC Approved Journal
ISSN : 2348-7143
January-2019

५६२ राज्याचे विलीनीकरण करण्याचा मोठा प्रश्न सरदार वल्लभभाई पटेल यांच्या समोर होता. सरदार पटेलने मोठया धैयनि, चालाक दिमाकाने सर्व छोटया मोठया राज्याचे एकीकरण बिना वित्तहानी व मानहानी न होऊ देता संस्थानांचे एकीकरण घडऊन आनले आहे. जगाच्या पाठीवर भारतातील पहीली रक्तहीन क्रांती आहे. काही राजांनी स्वतंत्र राज्याची घोषणा केली होती. जम्मू, काश्मीर, जूनागड आणि हैद्राबादच्या संस्थानी विलीनी करनास सहमती दिली नाही. तेव्हा जुनागडच्या नवाबचा विरूद्ध सैन्य पाठवण्यात आले, तेव्हा नवाब पाकीस्ताना पळून गेला आणि जूनागड संस्थान भारतात विलीन करण्यात आले. हैद्राबादचा निजाम हैद्राबाद संस्थान भारतात विलीन करण्यास नकार दिला, तेव्हा स्वामी रामानंद तिर्थच्या नेतृत्वाखाली हैद्राबाद संस्थानाविरूद्ध चळवळ सुरू झाली. दिवसेंन दिवस परिस्थती हाताबाहेर जात होती. रक्तपात मोठया प्रमाणात होत होता. तेव्हा सरदार वल्लभभाई पटेलने हैद्राबादच्या निजामाविरूद्ध भारतीय सेना पाठवण्यात आली. निजाम शरन येऊन हैद्राबाद संस्थान भारतात विलीन झाले. आज एक अखंड विशाल एकसंघ भारत ताट मानेन विकास करतांना दिसत आहे.

Scanned with CamScanner